

УДК 159.922.4.072

DOI: <https://doi.org/10.22182/pr.7442022.8>

Прегледни рад

Милена Д. Милосављевић Стевић
Факултет политичких наука, Београд

ПРИМОРДИЈАЛИСТИЧКО СТАНОВИШТЕ О НАЦИОНАЛНОМ ИДЕНТИТЕТУ

Сажетак

Ауторка у раду објашњава настанак, развој и политичке импликације примордијалистичког становишта о националном идентитету. Иако у академској литератури постоји мишљење да је примордијализам превазиђен, у раду ћемо показати је присутан на политичком нивоу, кроз различите модалитете изражавања. Примордијалистичко схватање идентитета рехабилитовали су друштвени истраживачи и политички лидери.

Кључне речи: примордијализам, национализам, модернизам

ДЕФИНИЦИЈА ПРИМОРДИЈАЛИЗМА

Примордијализам представља кровни термин који се користи за описивање веровања да је националност је „природни” аспект људских бића, природан као говор, вид или мирис, и да нације постоје од памтивека. Ово је такође став националиста, као и појединих друштвених научника, посебно историчара. Озкиримли сматра да примордијализам такође може представљати лаички поглед на нације и национализам (Ozkirimli 2010, 49).

Термин потиче од придева *primordial* који је у оксфордском енглеском речнику дефинисан као исконски, примитивни; древни, далеки у времену, фундаментално, основно (Oxford English Dictionary 2008). Термин „примордијалан” први је употребио Едвард Шилс, како би описао односе у породици. Шилс (1957) тврди да осећај привржености чланови породице произилази из „значајних релационих” квалитета који се могу описати само

као 'примордијални'. То није само због интеракције; већ због „неизрецивог значаја који се приписује крвној вези” (Ozkiirimli 2010, 49).

Примордијализам је дефинисан као скуп осећања и веровања о заједничком пореклу и потомству, повезано са егзистенцијом припадника одређене групе на одређеној територији или месту. Са друге стране, модернисти наглашавају инструменталну и друштвену друштвену конструкцију нације (Weinreich, Piter, Viera Vasova and Nathalie Rougier 2003, 119). Винер, Бачова и Рицер сматрају да се примордијализам и ситуационизам не могу изоловано посматрати. Нечија веза са прецима и потомством је снажна и представља афективни елементи унутар нечијег етничког идентитета. Такође постоје и други аспекти идентитета (професионални или родни идентитет), који су важни важни у укупности идентитета (120).

Према примордијалистичком схватању, етничитет представља „датост” и поседује „исконско својство” и подразумева „подударност крви, говора и обичаја, који имају неизрециву и јаку принудност саме по себи” (Eller and Coughlan 1993, 183). Етничитет је „највећим делом изједначен са културом, а сама култура је дефинисана као мање-више стална, трајна, статична, готово непроменљива одлика која јасно разграничава групе” (Малешевић 2009, 316). Хоровиц тврди да је примордијализам по својој природи близак националистичкој идеологији. „Етничке групе су чврсто повезане, трајне заједнице које карактерише: етноцентризам, непријатељство према странцима и страствени сукоб” (Horovitz 1998, 1–2).

УТЕМЕЉИВАЧИ ПРИМОРДИЈАЛИЗМА

Творац примордијализма Клифорд Герц сматра да примордијалне привржености представљају „датости” друштвеног постојања – који произилазе из осећаја природне блискости (нпр. са рођацима, суседима, братом по вери), а не из друштвене интеграције. Герц сматра да држава почива на примордијалистичким приврженостима и природној блискости њених сународника, због чега су једнонационалне државе стабилније од вишенационалних (Geertz 1973, 258). Према Герцовом примордијализму културни идентитет је урођен. Примордијалне привржености и везе које подразумевају непосредну блискост и тесне везе. „Датост проистиче из тога што сте рођени у једној верској заједници, говорите једним језиком и следите одређену социјалну праксу. Уочено је да те блискости по крви, говору, обичајима и сл. носе у себи и ван себе

једну неизрециву и понекад неодољиву принуду” (Пипиди 2004, 17). Код примордијализма акценат се ставља на улогу сентимената односно на емоције и етничке привржености појединца. Ипак, са критичког становишта, примордијализам не успева да објасни квалитет етничких привржености, јер су одређене културе дефинисане као „дате” без интеракције припадника са остатком друштва.

Критичари Герцовог примордијализма, Џ. Елер и Р. Коулан наводе да се Герцов примордијализам огледа у три различите идеје, а то су: априорност, неизрецивост и афективност што доприноси да се овај приступ означи као неадекватан. Прво, према Герцу етнички идентитети и везе су дати, *a priori*, пре свих интеракција, поседују „исконско” и духовно својства. Први сегмент примордијализма је означен као „априорност”. Друго, етничке везе су неизрециве, њихова снага може варирати, али Герц не описује ту варијацију. Тако да је други сегмент означен као „неизрецивост”. Трећи сегмент примордијализма је афективност, која представља „куну етничког идентитета” – односи се на сентименте и емоционалну снагу етничке припадности, као и на идиом породице које се среће у контексту етничке припадности (Eller and Coughlan 1993, 186–191). С обзиром да се афективне везе/привржености не рађају у интеракцији са другим људима, већ су имплицитно присутне, позивањем на претке – то ствара „мистификацију” и „десоцијализацију” “ феномена примордијализма (191).

Мали је број аутора који су се отворено самоидентификовали са примордијалистичким становиштем. Аутори који су етикетирани као примордијалисти попут Адама Смита, Џона Амстронга, Вонера Конора, Доналда Хоровица, Азара Гата, Аренда Лајпхарта избегавали су сврставање у примордијалисте. Са друге стране, постоје аутори који су се добровољно самоидентификоали са примордијализмом попут Стивена Гросбија, Франциска Гил - Вајта, Стивена бан Евера, Умута Озкирмлија и других (Coakly 2017, 10–11).

Примордијализам има значајно место у делима Адама Смита. Ипак у књизи *Theories of nationalism* из 1971. године, није имао централну улогу, да би у 1998. заузео значајно месту у етносимболизму Адама Смита који представља хибридни модел односно спој примордијализма и модернизма. Према Смиту постоје два супарничка модела нације односно приступа националном идентитету. Први се развио западни или „грађански” модел нације, према којем нације морају поседовати утврђене територије које би им омогућиле самодовољност. Историјска територија,

правно-политичка заједница *patria*, правно-политичка једнакост њених припадника, заједничка грађанска култура и идеологија су компоненте стандардног западног модела нације. У Источној Европи и Азији развио се етнички модел нације, који је представљао допуну западног модела, али се у појединим аспектима разликовао. Овај модел заснован је на примордијалистичком схватању етничитета / националног идентитета, наглашавајући значај лозе, заједнице рођења, порекла где нација представља „фиктивну напородицу” – коју посебно издвајају политички лидери и интелектуалци (Смит 1998, 26). Смит сматра да су нације постале мешавина ове две димензије. Управо та вишедимензионалност омогућила да национални идентитети постану растељиви и опстану удружујући се са другим идеологијама и покретима не мењајући свој карактер. Покушаји дистанцирање Смита од примордијализма могу се наћи критикама примордијалистичког становишта, где аутор упозорава да схватање културе односно етничитета као „датости” на основу заједничког порекла има негативне импликације: 1. ствара потешкоће у асимилацији; 2. доприноси оживљавању сентимената мањинских група за које се сматра да су интегрисане, 3. мањинске заједнице у политичким заједницама чекају свој „судбоносни тренутак” за остварење циљева; 4. оживљавање мањинске нације значи распад постојеће политичке заједнице (Smith 1986, 8). Смит наводи да су свим националистима заједничка обележја националног идентитета: 1. Историјска територија, домовина; 2. Заједнички митови и историјска сећања; 3. Заједничка масовна, јавна култура; 4. Заједничка законска права и дужности свих припадника нације; 5. Заједничка економија, с територијалном мобилношћу припадника нације. Отуда се нација дефинише као „именована људска популација са заједничком историјском територијом, заједничким митовима и историјским сећањима, заједничком масовном, јавном културом, заједничком економијом и заједничким законским правима и дужностима свих припадника” (Смит 1998, 30).

Аутор Данијел Конверси наводи три значења примордијализма. Прво, примордијализам као систем веровања који подразумева дубоку емоционалну везаност за етнички идентитет. Ово позицију заступа Џошуа Фишман. Вокнер Конор има другачији став, сматрајући да су етничка осећања „чудни остаци прошлости”. Друго, примордијализам као абдикација односи се на одбацивање етничких веза из прошлости, што се може наћи у радовима Доналда Хоровица, и модернистичких теоретичара шездесетих и седамдесетих година. И треће, примордијализам као есенцијализам

– становиште да су етничке групе хомогене целине са специфичним интересима и програмима у радовима Вилијам Сафран (Conversi 2002, 269).

Примордијалистичко схватања етницитета присутно је и атрактивно у новије време, а свој израз има у критикама и у дихотомијама о етницитету. Поједини истраживачи попут Вила Кимлике који тврде да су етничке групе као унапред задате актуелизовали су примордијалистичко схватање идентитета (Лончар и Бељинац 2021, 18). Мултикултурална теорија ослоња се пре свега на примордијалистичку концепцију етницитета. Мултикултурални теоретичари – Амартја Сен, Кваме Ентони Апија, Бхику Парек упозоравају да је језик политике идентитета склон есенцијализацији и потискувању разлика (19). Примордијалистичко схватање етницитета има исходиште у теорији мултикултурализма који се неретко оптужује за сегрегативне односе у друштву, до тога да га критичари (Б. Бери, Б. Паскал) изједначавају са етнонационализмом. Мултикултурализам Вила Кимлике базира се на етничким и националним разликама и постојању „самоуправних нација”. Кимлика заузима позицију конзервативног „аутентичног” мултикултурализма представљајући културе су као бедеме, наглашавајући органски карактер заједнице како би се групни идентитет и аутентичност одбранили (Ериксен и Стјернфелт 2013, 216). Слободан Дивјак сматра да је мултикултурални покрет неодвојив је од тенденција реафирмације културно – етничког појма нације (Дивјак 2001, 1–4; 25–47). Мултикултурализам има различите импликације у пракси због чега је његова одрживост упитна у вишенационалним државама.

ПРИМОРДИЈАЛИЗАМ НАСУПРОТ ДРУГИМ СХВАТАЊИМА

Изучавање националних идентитета карактеришу различита схватања и приступи. Прво је развијено примордијалистичко схватање о националном идентитету. Други је ситуациони приступ који је директно супротан примордијалистичком. Према инструменталном приступу – идентитет је променљив и флуидан, и зависи од постојећих околности. Појединци га наглашавају, у ситуацијама када могу максимизирати своју корист. Четврти приступ националном идентитету је конструктивистички приступ – где постоји комбинација примордијалистичког и инструменталистичког схватања (Милошевић-Ђорђевић 2003, 129).

Ови приступи националном идентитету јавили су се као реакција на примордијализам. Међутим, важно је истаћи да ситуациони и инструменталистички приступ полазе од истих својстава етницитета – језика, културе, етничке припадности, солидарности, као и примодијалистички приступ. Међутим, примордијализам искључује интеракцију, како би културни идентитети задржали аутентичност, што доприноси есенцијализацији идентитета и изолованости групе. У процесу етномобилизације није доминантно присутан само један приступ етницитету, већ комбинација приступа. Политички лидери се воде рационалним елементима (интересима, предностима) као и ирационалним, осећањима својих припадника (што је својствено примордијализму). У теорији се комбиновање примордијалистичких и инструменталних димензија означава као „мирољубиви плурализам” (Смелсер), и представљају покушаје да се национални идентитет учини мање конфликтним (Катунарић 2007, 23).

ПРИМОРДИЈАЛИЗАМ: САВРЕМЕНЕ ДРУШТВЕНЕ И ПОЛИТИТИЧКЕ ИМПЛИКАЦИЈЕ (У СРБИЈИ И РЕГИОНУ)

Према модернистичком приступу, етничка припадност је „инструментална” и служи за циљеве политичке елите, а не за културне циљеве. Због тога су етничке и националне заједнице важну улогу у процесу етничке мобилизације, подршци одређеним политикама и остваривању моћи међу конкурентним политичким елитама (Smith 1986, 9). Ериксен наводи да: „колико год ко тврдио да је етнички идентитет примордијалан и колико год инсистирао на културним коренима, у модерним друштвима може бити предмет свесне манипулације и може одредити економску конкурентност” (Ериксен 2004, 44). Политички лидери имају важну улогу у успостављању вредносног оквира етничке мобилизације, као и у „мењању етничких граница и друштвених конструкција”. Д. Хоровиц комбинује примордијалистички и ситуациони приступ етницитету како би доказао да је етницитет – моћна (*gemeinschaft*) заједница, коју карактерише: „заједничко порекло”; јако „ми” осећање; понашање на основу страсти (искључење калкулација); где су чланови блиско повезани и спремни да се жртвују за колективно благостање (Horowitz 1998, 2). Примордијалне разлике у националним идентитетима односно политизоване примордијалне разлике побудиле национализме у федералним јединицама

бивше Југославије (Истраживање југословенског јавног мњења 1964). У том периоду, појам југословенства који је био заснован на „афективним и идеолошким основама” утицао је да свест о југословенској припадности буде подложна најразличитијим облицима манипулација (Васовић 2001, 111).

„Политичких предузетници” (како их називају мултикултуралисти) утичу на есенцијалијализацију националних идентитета, стављајући примордијалистичке елементе националног идентитета у политичку употребу. Д. Хоровиц сматра да етнички лидери настоје да етничке групе сведу на објекте, како би развили примордијални, првобитни осећај привржености. Готово све етничке идеологије, позивају се на мит о заједничком пореклу. Задржавање на примордијалном облику етничитета, доводи нас у ризик да етничке идеологије које инсистирају на ендегамном пореклу поистоветимо са националистичким идеологијама, које на тај начин добијају „употребну вредност” (Horowitz 1998, 2). Употребна вредност националистичких идеологија за политичку елиту огледа се у „њеној способности транзиције интерних друштвених тензија на спољни план, односно терен интерних друштвених тензија”, њоме се такође може „веома брзо, манипулативно и лако изградити осећај реалне угрожености сопствене нације независно од реалне утемељености тог осећаја” (Симеуновић 2009, 127).

Према Адаму Смиту рат има улогу „мобилизатора етничких сентимената и националне свести” као „добављач митова и сећања за будуће генерације” и најдубље задире у конституисање етничког идентитета (Смит 1998, 49). Рат у БиХ је утицао на идентитет Бошњака, односно на етничку самосвест бошњачких мањинских заједница у Санцаку (Србија). Ратна дешавања су довела до буђења „религијског национализма” међу Бошњацима, односно до симбиозе политике и вере познато као „етноконфесионална симбиоза” која подразумева идеолошку повезаност политичких и верских вођа. Тачније, током и после рата јавља се процес „реисламизације националног, политичког и културног идентитета” (Јовић 2013, 140).

Хобсбом и Рејнцер наводе: „Традиције које изгледају или за које се тврди да су старе, често су сасвим скорашње по пореклу и понекад измишљене” (Хобсбом и Рејнцер 2001, 5). „Традиције” теже да успоставе, често вештачки континитет са прошлошћу, док „сопствену” прошлост успостављају путем обавезујућег понављања. Хобсбом и Рејнцер наводе да је швајцарски национализам развијен са формирањем модерне федералне државе у 19. веку. У том случају, старе традиционалне праксе су модификоване и

институционализоване да служе новим националним циљевима. Због тога, ови аутори наводе да истинске традиције имају способност адаптације, за разлику од „измишљених” традиција које карактерише езотеричност и заједничко осећање супериорности елита (19).

Мит о заједничком пореклу који има централну улогу у примордијализму има различите импликације у пракси, као и сам национализам. Због тога Брубакер упозорава да етнонационални идентитет различито доживљавају актери и истраживачи. У прошлости, националистички идеолози који су промовисали идеју о коренима нације и о древном пореклу, приказивани су као „очеви нација”. Историјски списи одиграли су значајну улогу у националистичким покретима као нпр. Симонас Даукантас у Литванији; Михајло Хрушевски за Украјинце; Пајсије Хиландарац за Бугаре, Мику-Клајн за Румуне (Coakly 2017, 3).

Уз помоћ манипулације традицијом и симболима политички програми улазе у масовну политику, односно “људи ће бити наведени да колективно размишљају, осећају и делују у складу са политичким премисама” (Дејзингс 2005, 238). Бошњачки политички лидери у формирању савремених захтева бошњачке националне мањине ослањају се на представу односно историјски мит о Санцаку који је у време Отоманског царства егзистирао као самостална територијална целина, најпре у оквиру Босанског вилајета до 1876. године, а потом у оквиру Косовског до почетка Балканских ратова 1912. године (Башић 2002, 27). Албанци као и њихови политички лидери на Косову и на југу Србије такође се ослањају на историјски мит, тачније мит о илирском пореклу Албанаца. Идеја о илирским коренима Албанаца остаће присутна је од почетка деловања албанског националистичког покрета под називом “Албански национални препород” (*Rilindja Kombëtare*) који је деловао од 1878 – 1913, до данас. Илirsка теорија о етничком пореклу Албанаца има доминатну позицију из политичких разлога. Ову теорију о етничком пореклу Албанаца фаворизовао је Ибрахим Ругова (лидер Демократског савеза Косова), као и садашња председница самопроглашене републике Косово – Вјоса Османи. Историјска неправда из прошлости има важну улогу у етничкој самосвести Мађара и делом утиче на конципирање мађарских захтева. Историску неправду за Мађаре представља Тријанонски уговора из 1920. године, када је Мађарска је изгубила 71% своје територије и 59% свог становништва.

Почетком овог миленијума Канчан Чандра изнео је став да је тада било немогуће наћи истраживача који отворено брани примордијалистичко становиште (Chandra 2005, 1). Чандра одбацује теорију етничког надметања, јер се заснива на примордијалистичкој концепцији етничитета. Овај аутор сматра да статичност или фиксност нису основна својства етничког идентитета, већ је производ институционалног контекста у којем су етничке групе политизоване. Демократску стабилност могу нарушити институције унутар којих се етничка политика одвија, а не природа етничких подела и настанак етничких партија (Chandra 2005, 235).

ПРИМОРДИЈАЛИЗАМ И НАЦИОНАЛИЗАМ

Појам „национализам” има различита теоријска значења и карактерише га термилошка збрка. У пракси, наилазимо на различите модалитете што упућује на његову „опречну практичну улогу” (Keating 1996, 20). Аутори Владимир Цвејић и Слободан Илић, у анализи међунационалних односа у Војводини, појам национализам користе у неутралном значењу (Илић и Цвејић 1997, 174). Са друге стране, Мајкл Китинг, појам национализам повезује са шовинизмом, сецесионизмом, регионализмом, итд.

Према Китингу, мањински национализам изједначава се са сепаратистичким национализмом, који подразумева захтеве за делом територије одређене државе и потврђивањем права на самоопредељење. Попут национализма, мањински национализам (као ужи појам) има три форме: 1. Мањински национализми засновани на етничким обележјима попут језика, расе и религије; 2. Мањински национализми засновани на територији; и 3. „Конкурентни” (мањински) национализми који се јављају у оквиру заједничког националног идентитета, где мањинске групе имају сепаратистичке захтеве и тежећи ка отцепљењу одређеног дела територији (Keating 1996, 18) или феномен конкурирајућих национализама (Вил Кимлика). Све три форме мањинског национализма, као и њихово комбиновање, присутне су у захтевима мањинског дела становништва у Србији (од деведесетих година до данас). Теоретичари модернизма Ернест Гелнер, Бенедикт Андерсон, Ерик Хобсбом критикују став примордијалиста да су нације старе по пореклу и да сежу у далеку прошлост. Модернисти сматрају да је национализам као идеологија и покрет настао крајем 18. века, док је „национално осећање” присутно крајем 15. и почетком 16. века у Западној Европи.

Примордијалистичко схватање етничитета означено је као превазиђено у академском дискурсу. Утицај примордијализма ослабио је на Западу, док његов јак утицај постоји у посткомунистичким државама. Аутентична тумачења о примордијализму тешко је наћи у академској литератури. Примордијализам је описиван као главни састојак национализма и служио је у објашњењима национализма. У академском свету примордијализам је одбациван, што је Роџерс Брубакер сликовито описао, те да је примордијализам „давно мртви коњ којег писци о етничкој припадности и национализму настављају да бичују” (Coakly 2017, 1). Џон Кукли наводи да иако се у теоријама о национализму перенијализам означава као сродан примордијализму, они се разликују у погледу трајности која карактерише нацију. Тачније, са становишта перенијализма трајност нација се огледа у њеном постојању у далекој прошлости, док примордијалисти трајност нација везују за урођеност, генеолошку лозу и генетско порекло, који представљају „цемент” за националну припадност.

Упоредо са процесом монокултурне (етничке) хомогенизације, након распада Отоманског царства, током 19. века на Балкану доминира сегрегативни мултикултурализам. „Нужна претпоставка за његово настајање – као што је то случај са етнонационализмом уопште – јесте примордијално јединство крви и тла” (Стојковић 2008, 217). Етноцентризам балканских нација подразумева чврсту унутар групну идентификацију тј. примордијалистичко схватање етничитета, почива на друштвеној идентификацији „чије порекло није искуственог, већ априорног нагонско-афективног карактера” (Божиловић и Стевановић 2006, 136).

Модернисти сматрају да је примордијализам академски савезник национализма, односно тројански коњ национализма у академској сфери, чија се повезаност са национализмом огледа у тврдњама примордијалиста о прастаром пореклу и дуготрајности националног идентитета. Академски примордијалисти настојали су да се дистанцирају од тврдњи примордијализам прибегава националистичким нарацијама. Такође, тешко је доказати да су идеје национализма присутне у радовима примордијалиста попут Клифорда Герца, Адама Смита, Вокнера Конора, Доналда Л. Хоровица, Стивена Гросбија итд. (Катунарић 2007, 28) Ипак, поједини аутори дефиницију примордијализма Клифорда Герца изједначавају је са национализмом у ужем смислу. Герц сматра да у друштвима постоје „примордијалне датости” – сродство, религија,

територија, обичаји и расна припадност, које одређују разлике међу етничким групама (Geertz 1973,260) .

Савремени истраживачи национализма одбацују дихотомију примордијализам насупрот конструктивизму, дајући на значају „хегемонији конструктивизма” у проучавању националног идентитета. Аутор Милан Суботић сматра да етносимболички приступ генеалогiji нација (Адама Смита) има веће хеуристичке капацитете од модернистичке парадигме када је у питању проблем настанка „периферних нација” и разумевања динамике њихових национализма. Смитовој дефиницији нације као „територијалној заједници грађана обухваћених јединственим законима и нација као заједница дефинисана етничким пореклом њених припадника” кореспондирају различити типови „национализма”. Први је територијални, фокусиран на боравиште, законску заједницу, држављанство и грађанску културу, док други више етнички јер наглашава генеалогичке везе, вернакуларну културу, нативистичку историју и народну мобилизацију (Суботић 2004, 177; 204–205). Од 1991. године, територијална аутономија је кључан инструмент у решавању етничких сукоба на простору бивше Југославије (Флоријан Бибер). Договори политичких лидера, као и мировни споразуми који су требали решити етничке конфликте заснивали су се на „територијализацији етничности” и предвиђали су институт територијалне аутономије како би избегло интензивирање националних аспирација. Након успостављања вишестраначког политичког система, партије националних мањина У Србији, на политичку сцену изашле су са израђеним стратегијама или декларацијама о територијалној аутономији који су представљали основу мањинског односно територијалног национализма. Међу њима су Демократски савез Косова (ДСК), Партија за демократско деловање (ПДД), Санџачко демократска акција (СДА) и Демократска заједница војвођанских Мађара (ДЗВМ). Осим у случају Мађара, захтеви за територијалном аутономијом представљали су заправо захтеве за отцепљењем и уједињењем са матичном државом. Деведесетих година 20. века „етнички национализам” постао је доминантна политичка филозофија у Србији, али и другим источноевропским државама. Успон етничког национализма имао је друштвене и политичке импликације: 1. интензивирање процеса „етнификације политике” (Клаус Офе); 2. национални идентитет је постао мобилишући ресурс за партије већинског и мањинског становништва; 3. јачање етничке над грађанском приврженошћу и 4. успоравање процеса демократизације државе. Такође се јавља

и језички национализам. Рани примери „политизације етничких идентитета” у бившој СФРЈ настали су на пољу културе, где се јављају „језички национализми“ у Хрватској, Словенији и Србији. Сукоб није настао око „комуникативне функције језика”, него због „улоге језика као носиоца идентитета” (Чалић 2013, 307).

***

Расправљајући о примордијалистичком становишту идентитета и политичким импликацијама, видимо да је његов утицај као практичне категорије важан у проучавању међуетничких односа. Са друге стране, утицај примордијализма као аналитичке категорије је релативан, јер мали број аутора отворено брани ову позицију, и најчешће се комбинује са другим приступима етницитету.

Нема сумње да на практичном нивоу, примордијалистички приступ националном идентитету, односно везаност етничких заједница, већинског и мањинског становништва за нације или етничке групе има важан утицај. Са једне стране створени су услови за олакшана политичку инструментализацију мањинских захтева, за стварање основа заједничке солидарности и кохезивности етничке групе, као и њихове (етничке) самосвести, док се са друге стране негативно одражава на демократску стабилност и капацитете државе за политичку и друштвену интеграцију етничких група.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Башић, Горан. 2002. *Положај Бошњака у Санџаку*. Београд: Центар за антиратну акцију.
- Божиловић, Никола и Бранислав Стевановић. 2006. „Култура као основ етничких идентитета Балкана.” У *Културни и етнички односи на Балкану – могућности регионалне и европске интеграције*, ур. Љ. Митровић, Д. Ђорђевић и Д. Тодоровић, 131–177. Ниш: Институт за социологију Филозофског факултета.
- Васовић, Мирјана. 2001. „Социјално – психолошки аспекти формирања југословенског идентитета.” У *Идентитет: Срби и/или Југословени*, ур. Ласло Секељ. Београд: Институт за европске студије.
- Дејзингс, Гер. 2005. *Религија и идентитет на Косову*. Београд: Библиотека XX век.

- Дивјак, Слободан. 2001. „Мултикултурализам – комунитаризам – либерализам.” *Нова српска политичка мисао*, 7 (1–4): 25–47.
- Ериксен, Т. Хилан. 2004. *Етницитет и национализам*. Београд: Библиотека 20. век.
- Ериксен, Џ. Мартин, и Фредерик Стјернфелт. 2013. *Демократске контрадикције мултикултурализма*. Београд: Хелсиншки одбор за људска права у Србији.
- Илић, Владимир, и Слободан Цвејић, С. 1997. *Национализам у Војводини*. Зрењанин: Градска народна библиотека „Жарко Зрењанин”.
- Јовић, Дејан. 2013. „Идентитет Бошњака/Муслимана.” *Политичка мисао*, 50 (4): 132–159.
- Катунарић, Вјеран. 2007. „Од повјесног расцепа ка мирољубивом плурализму: нови теоријски приступи национализму и етничким сукобима.” *Ревизија за социологију*, 38: (1–2).
- Лончар, Јелена, и Никола Бељинац 2021. „Културна аутономија националних мањина: теоријске претпоставке и практични изазови.” У *Културна аутономија националних мањина у светлу чињеница*, ур. Т. Варади, Г. Башић и С. Таталовић, 11–29. Београд: Институт друштвених наука.
- Малешевић, Синиша. 2009. *Социологија етницитета*. Београд: Фабрика књига.
- Милошевић-Ђорђевић, Јасна 2003. „Један покушај класификације теоријских разматрања националног идентитета.” *Психологија*, 36 (2): 125–140. Београд: Друштво психолога Србије.
- Пипиди, Минђу. 2004. „Разум и предрасуде у проучавању етничких односа – вансистемске парадигме у истраживању и теорији.” У *Национализам после комунизма*, 13–47. Београд: Београдски фонд за политичку изузетност.
- Симеуновић, Драган. 2009. *Увод у политичку теорију*. Београд: Институт за политичке студије.
- Смит, Адам. 1998. *Национални идентитет*. Београд: Библиотека XX век.
- Суботић, Момчило. 2004. „Имају ли нације пупак?” У *Филозофија и друштво*, 25: 117–211. Београд: Институт за филозофију и друштвену теорију.
- Стојковић, Бранислав. 2008. „Културни канон и мултикултурална друштва.” У *Савремена држава*, ур. Вукашин Павловић и Зоран Стјилковић, 207–221. Београд: КАС, ФПН и Центар за демократију.

- Хобсбом, Ерик, и Теренс Рејнцер. 2001. *Измишљање традиције*. Београд: Библиотека 20. век.
- Чалић, Мари-Жанин. 2013. *Историја Југославије у 20. веку*. Београд: КЛИО.
- Chandra, Kanchan. 2005. "Ethnic Parties and Democratic Stability." *Perspectives on Politics*, 3 (3): 235–252.
- Coakly, John. 2017. "Primordialism in National Studies: Theory or Ideology?" In *Nations and Nationalism*. Belfast: Queen's University Belfast.
- Eller, J.D., and Coughlan, R. M. 1993. "The Poverty of Primordialism: The Demistifikacion of Ethnic Attachments." *Ethnic and Racial Studies*, 16 (2): 183–202.
- Geertz, Clifford. 1973. *The Interpretation of Cultures*, New York: Basic Book.
- Horowitz, Donald. 1998. *Structure and Strategy in Ethnic Conflict*. Paper prepared for the Annual World Bank Conference on Development Economics. Washington.
- Keating, Michael. 1996. *Nations Against the State: The New Politics of Nationalism in Quebec*. Catalonia and Scotland: Palgrave Macmillan.
- Ozkuirimli, Umut. 2010. *Theories of Nationalism*, Second Edition. New York: Palgrave Macmillan.
- Smith, Anthony. 1986. *The Ethnic Origins of Nation*. Blackwell publishing.
- Weinreich, Piter, Viera Bacova, and V. & Nathalie Rougier, N. 2003. "Basic Primordialism in Ethnic and National Identity." In *Analysing Identity: Cross – cultural, Societal and Clinical contexts*, 115–171. Rotledge.

Milena D. Milosavljević Stević
Faculty of Political Sciences, Belgrade

PRIMORDIALIST VIEW ON NATIONAL IDENTITY

Resume

In the paper, the author explains the origin, development and political implications of the primordialist viewpoint on national identity. Although there is an opinion in the academic literature that primordialism has been overcome, in this paper we will show that it is present at the political level, through different modalities of expression. The primordialist understanding of identity was rehabilitated by social researchers and political leaders.

Keywords: primordialism, nationalism, modernism

---

* Овај рад је примљен 1. новембра 2022. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 7. новембра 2022. године.